

28 HAZİRAN 1987

YIL 5 SAYI 25 700 TL. (KDV dahil)

NOKTA

İNÖNÜ'NÜN
LİSTESİNDE
KİMLER VARDI?

Tr 14249

**İlk kez
açıklanan
belgelerle**

**50. YILINDA
DERSİM
İSYANI**

İsyanın lideri
SEYİT RIZA

FOTOGRAF: MAHMET ÖZGEN BEHAL ÖZTEPEK / NOKTA

Yıl 1987... Tunceli'nin Halbori Köyü. Dersim'i kimi yaşamış, kimi anasından, babasından öğrenmiş

DERSİM 1937—1938

Yarım yüzyıl sonra

İngiliz arşivlerinde karanlıkta kalmış belgeler... İsyanın lideri Seyit Rıza'nın İngilizlere mektubu... Trabzon Konsolosu'nun raporları... İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan bir talimat... Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nın belgeleri... Tanıklar... İlk kez Nokta'da.

“Dersim, Cumhuriyet hükümeti için bir çibandır. Bu çiban üzerinde kesin bir ameliye yapmak ve elim ihtimalleri önlemek, memleket selameti bakımından mutlaka lazımdır...”

Okul açmak, yol yapmak, refah sebeplerini sağlayacak fabrikalar kurmak, kendilerini meşgul etmeye yarayan çeşitli sanayi işleri sağlamak, özet olarak yurt sahibi yapmak veya uygarlaştırmak suretiyle ıslaha çalışmak hayalden başka bir şey değildir.”

Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey, İçişleri Bakanlığı'na raporunu sun-

duğunda Dersim olaylarına doğru bir adım daha atılmış oluyordu. Bir süre sonra Dersim'in adı Tunceli'ye dönecek, adına özel yasalar çıkarılacak, ardından da kanlar dökülecekti. Tam yarım yüzyıl önceydi bütün bunlar. Ve yarım yüzyıl boyunca konuşulmayacaktı.

O kadar ki...

Muhsin Batur, 1985 yılında yayınlanan “Anılar ve Görüşler” adlı kitabında şunları yazıyordu. “Günlerden bir gün alayımıza emir geldi... Tren yoluyla Elazığ'a intikal edilecek, bir süre orada eğitim gördükten sonra o zamanlar Dersim

denilen bölgeye gideceğiz. Tren yolculuğumuz 40 kişinin paylaştığı kapalı yük vagonlarında pek ilkel ve zor koşullar altında gerçekleşti. Elazığ'ın biraz uzağında Harput'un eteklerinde çadırli orduğâh kurduk ve bir müddet sonra ilk durak Pertek olmak üzere harekete geçtik ve iki ayı aşkın bir süre özel görev yaptık. Okuyucularımızdan özür diliyor ve yaşantımın bu bölümünü anlatmaktan kaçınıyorum...”

Muhsin Batur, yaşadıklarını kendisine saklamıştı. Pek çok başkaları gibi... “Bir şeyler”, önemli bir şeyler olmuştu 50 yıl önce. Oysa bu-

Yıl 1937... General Abdullah Alpdoğan (arkası dönük) Dersimli köylülerle konuşuyor: "Üç şey istiyoruz. Asker, vergi, itaat..."

gün genç kuşaklar, neredeyse Dersim adını bile bilmiyordu. Bugünü anlamamanın anahtarı olan "dün" unutulmuştu.

Ve yarım yüzyıl sonra Nokta "dün"ün kapısını açıyordu. İngiliz arşivlerinde bugüne dek kararlıkta kalan belgeler ve mektuplar; Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı'nın kamuoyuna yansımayan "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar" adlı belgesel yayını; o günlerin canlı tanıkları... Bütün bunlar bir manzarayı gözler önüne seriyordu: Dersim isyanı... 1937 baharından 1938 baharına iki tenkil harekâtı. Binlerce ölü, onbinlerce sürgün..

Her şey köprüyle... "37 geldiği zaman bir köprü meselesinden geldi. İki ya da üç kişi köprüyü yaktılar. Cehaletten çoban mı yaktı, başkası mı yaktı bilemezsin yani... Belki değil, yani bilmezlikten yaktılar. Ondan sonra başladı. Olay büyüdü..."

Küreşanlı 60 yaşındaki Veli Çelik'in anlattığı bu köprü olayı, Genelkurmay belgelerinde şöyle geçiyordu: "İlk olay, Pah bucağı ile

Kahmut bucağını birbirine bağlayan Harçık deresi üzerindeki tahta köprünün 20/21 Mart 1937 gecesi Demenan ve Haydaranlılar tarafından yıkılması ve köprü ile Kahmut arasındaki telefon hattının tahrip edilmesiyle başladı."

İsyanın lideri Seyit Rıza

Köprü bir kıvılcımdı. Avusturya velihtının öldürülmesi Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasında ölçüde etkense, köprünün yakılması da Dersim olaylarını başlatmada o ölçüde etkendi.

Evet, köprü yıllarca için için yanan bir ateşi canlandırmıştı. Dersimlilerin asker ve vergi vermeyi reddetmeleriyle somutlaşan bir ateşti bu. Dersim bir sancıydı... Tunceli Kanunu, 1935 yılında böyle bir ortamda çıkarılmıştı. Kanuna göre, vali ve komutan, bakanların bütün yetkilerine sahip olacak; kaymakamlıklara muvazzaf subaylar, belediyelere başkanlar atayabilecek; ilçe ve bucakların merkezlerini değiştirebilecek; gerekli gördüklerini il dışına çıkartabilecekti. Asıl önemlisi hukuk alanındaki düzenlemelerdi. Bu kanunla Tunceli'de yapılacak yargılamalara da özel yöntemler getiriliyordu.

Gazeteci Naşit Uluğ, "Tunceli Medeniyete Açılıyor" adlı kitabında, yapılanları "mazinin kötülüklerini tasfiye" olarak yorumluyor ve şöyle diyordu: "Doğu illerimizdeki kötülüklerin başında memle-

İlk kez açıklanan belgeler

İngiliz devlet arşivinde Nokta için araştırma yapan gazeteci Ümit Zileli bugüne kadar hiçbir yerde yayınlanmamış belgeler buldu.

Dersim-Kürdistan
30 Temmuz 1937

Dışişleri Bakanlığı

Sayın Bakan,
Yıllardan beri, Türk hükümeti Kürt halkını asimile etmeye çalışmakta ve Kürt dilinin gazete ve yayınlarını yasaklayarak, anadillerini konuşanlara eziyet ederek, Kürdistanın bereketli topraklarından gidenlerden büyük bir bölümünün telef olduğu Anadolu'

Dersim hareketinin lideri olarak bilinen ve 1937 yılında Elazığ'da 84 yaşındayken idam edilen Seyit Rıza, Ovacık ilçesinin Ağdat Köyü'nde doğmuş. Şeyhhasanlar aşiretinin Abaslanlar kolunun reisi olarak bilinen Seyit Rıza'nın ailesinden aynı dönemde 38 kişi öldürülmüş, 8 kişi sağ kalmıştı. Seyit Rıza, Dersim'e yönelik bir hareket başlayacağını anlayınca, Fransızca kaleme alınan bu mektubu Suriye üzerinden İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş. Mektup 30 Temmuz 1937 tarihini taşıyor.

nun çorak topraklarına, zorunlu ve sistemli göçler düzenleyerek, bu halka zulmetmektedir.

Son olarak Türk hükümeti, kendisiyle yapılan bir anlaşma sonucunda, bu baskılardan arındırılmış, Dersim bölgesine de girmeye kalkışmıştır.

Bu olay karşısında, Kürtler göçün uzak yollarında can vermek yerine, kendilerini korumak için, 1930'da Ararat Tepesi'nde, Zilan ve Beyazıt Ovası'nda olduğu gibi, silahlara sarıldılar.

Üç aydan beri ülkemde, tüyler ürpertici bir savaş sürüyor.

Savaş olanaklarının eşitsizliği ve bombardıman uçaklarının, yangın bombalarının, boğucu gazların kullanılmasına rağmen, ben ve yurttaşlarım, Türk ordusunu başarısızlığa uğrattık.

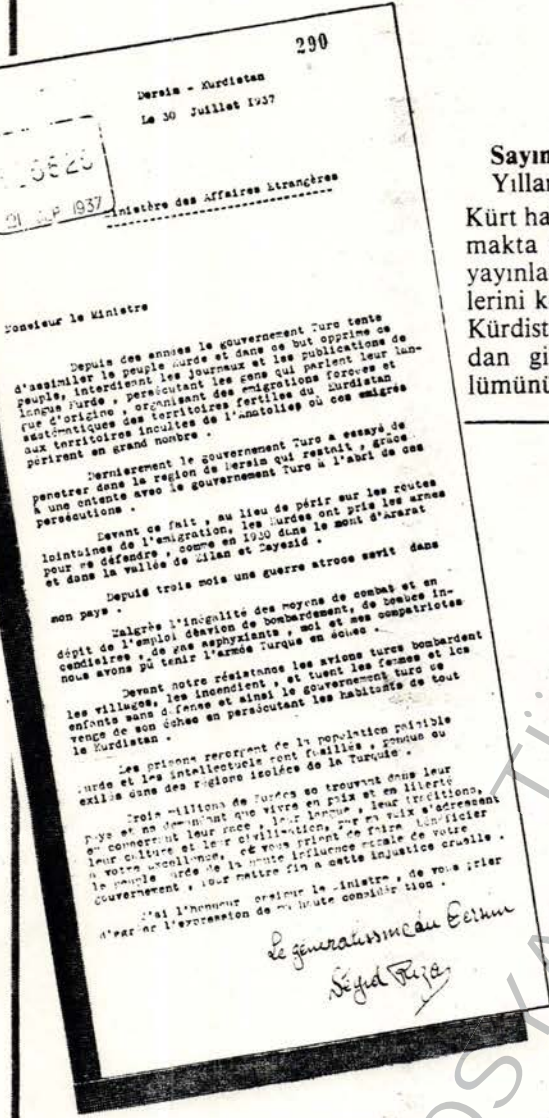
Direnşimiz karşısında, Türk uçakları kasabaları bombalıyor, yakıyor.(.....)

Zindanlar yumuşak başlı Kürt halkıyla dolup taşıyor, aydınlar kurşuna diziliyor, asılıyor ya da Türkiye'nin tecrit edilmiş bölgelerine sürgün ediliyor.

(.....)üç milyon Kürt, benim sesimden Ekselanslarına sesleniyor ve bu hükümetinizin yüksek manevi etkisinden Kürt halkını yararlandırmanızı sizden istirham ediyor.

Sayın Bakan, en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

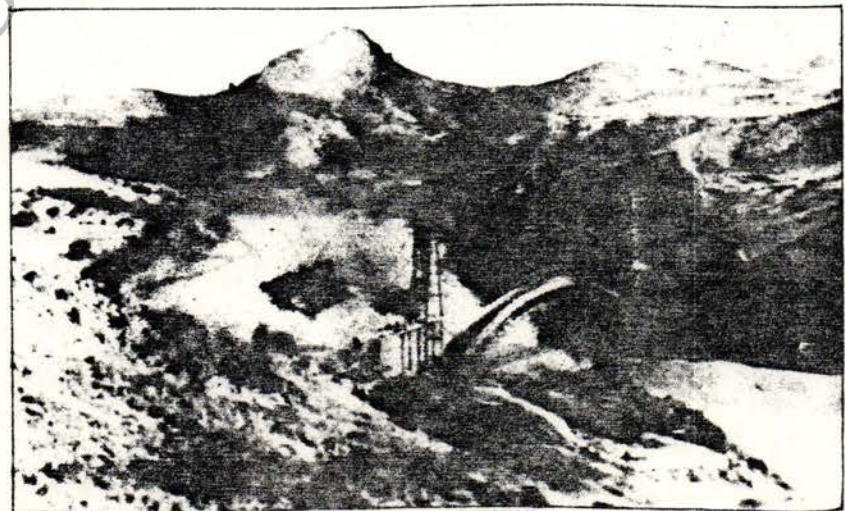
Dersim Generali
Seyit Rıza

ketin emniyet ve aşayışını tehdit eden hıyanet ve şakavet ocakları vardı. Halkı esir gibi kullanan derebeylik ve toprak ağalığının yanında, bunların daha korkuncu olarak aşiret sistemi geliyordu. Bu sistem, Kemalist rejim muvacehesinde fiili bir isyan ve itaatsizlikten farklı görünmüyordu.”

“Meğer askeri yolmuş...” 70 yaşındaki Şükrü Baykara Nokta'ya anlatıyordu: “1937'de önce yol yapıldı. Öğrendik ki meğer askeri yol yapılıyormuş. O zaman ben 19-20 yaşındaydım... Olaylar öyle hızlı oldu ki, iki-üç gün içinde sildi süpürdüler.”

1937 harekati, bu tahta köprünün yakılmasıyla başladı

No 309
(340/7/37)

British Embassy,
Angora,
22nd May, 1937.

Sir,

Since writing my despatch No 293 of May 17th in regard to the situation in the Dersim area, I have received a further telegram from the Pro-Consul in charge of His Majesty's Consulate at Trebizond, dated May 15th, to the effect that, according to his information, the rebellious Kurds, whose numbers were stated to exceed 1500, were continuing to inflict serious losses on the Turkish forces, and were mutilating savagely the bodies of officers who fell into their hands. Mr Pelange added a report that 3000 Turkish troops had been concentrated at Erzinçan, and that aeroplanes had been summoned from Diyarbakir.

Reporting on May 19th, His Majesty's Consul at Karsin stated that, according to local reports, the Government forces had burned three Kurdish villages and lost one aeroplane; and also that one Turkish officer and twelve local reservists had been captured and massacred by the Kurds.

I have the honour to be with the highest respect,

Sir,
Your most obedient
humble servant,

Percy Loraine

The Right Honourable
Anthony Eden, M.P.,
etc., etc., etc.

Ankara'daki İngiliz Elçiliği'nden Percy Loraine tarafından İngiliz Dışişleri Bakanı Anthony Eden'a yollanan 309 numaralı mektup 22 Mayıs 1937 tarihini taşıyor. Mektupta Kürtlerin Türk kuvvetlerine büyük hasar verdikleri, ellerine düşen Türk subaylarına kötü muamele ettikleri belirtiliyor.

Deaths of thousands of Kurds, including women and children, were being reported; others, mostly children, were thrown into the Euphrates; while thousands of others in local hostels were, who had first been deprived of their food and other belongings, were deported to villages in Central Anatolia. It is now stated that the Kurdish question has been raised in Turkey.

London, 27, 1937.

Önce yol gelmişti Dersim'e, ardından da uçaktan atılan bildiriler. 4 Mayıs 1937 tarihini taşıyordu bildiriler ve Genelkurmay yayınına göre "Türkçe, Osmanlıca harflerle, mahalli lisanda" yazılmıştı: "Sizi ayaklandırmaya çalışan zavalluları Cumhuriyet hükümetine teslim ediniz veyahut onlar kendileri teslim olmalılar. Bu takdirde cümleniz masum kalacaktır. Teslim edilenler veya kendiliğinden teslim olanlar dahi Cumhuriyetin adil muamelesinden başka hiçbir şey görmeyeceklerdir. Aksi takdirde, yani dediklerimizi yapmazsanız, her tarafınızı sarmış bulunuyoruz. Cum-

huriyetin kahredici orduları tarafından mahvedileceksiniz."

Bildirilerle aynı tarihi taşıyan Bakanlar Kurulu'nun gizli bir kararında da şöyle deniyordu: "Sadece tarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe isyan ocaqları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silah kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür."

Dersim'de adım adım tarih yaratılıyordu. Tarihi yaşayanlardan biri Mehmet Kangutan'dı. 1937'de 11

293
British Embassy,
Istanbul,
5th October 1937.

Dear Department,

Thank you for your letter of September 23 (E 5529/466/44), enclosing a copy of a letter from Seyid Riza.

We feel that it would create a good impression if we could let the Turkish Government know, unofficially, that no notice has been taken of it.

Would you have any objection to our acting accordingly?

We should also like to know by what means it reached you.

Yours ever,
Chancery.

Eastern Department,
Foreign Office,
London, S.W.1.

5 Ekim 1937 tarihli bu mektup İstanbul'daki İngiliz temsilciliğine gönderilmiş. Mektupta Seyit Rıza'nın İngiltere'ye başvurusuna ilişkin olarak Türk hükümetinin bilgilendirilmesi ve İngiltere'nin yardım talebini dikkate almadığı konusunun özellikle vurgulanması isteniyor.

Trabzon'dan İngiltere'ye gönderilen 35 Numaralı memorandum 27 Eylül 1938 tarihini taşıyor. Son bölümünde aynen şöyle deniyor: "(.....) kadınlar ve çocuklar dahil olmak üzere binlerce Kürt katledildi.(.....) pek çok kişi de Fırat Nehri'ne atıldı. Daha az kötü muameleye tabi tutulan bölgelerde yaşayan binlercesi ise malları, mülkleri ve hayvanları alıkonularak Orta Anadolu'nun çeşitli illerine yollandı. Artık söylenen şu: Türkiye'de Kürt sorunu bitmiştir."

yaşındaydı Kangutan ve o günleri Nokta'ya bugün şöyle anlatacağı: "Abdullah (Alpdoğan) Paşa buraya geldiği zaman hem adli hem idari bütün yetkilere sahipti. İstese adam öldürebilirdi... Bütün aşiret reislerine emir çıkardı. Dedem Karabali aşiretinin reisi olduğu için ona da emir çıkardı: Herkes aşiretin silahlarını göndersin, fes yasak... Dedem belki yüz-yüz elli tüfeği katırlara odun yükler gibi yükledi, gönderdi. Herkes şapka giydi. Tüccarlarda şapka kalmadı. Ve adam yol yapmaya başladı. Atatürk'ün hastalığı zamanındaymış... Abdullah Paşa üç şey istiyordu: As-

İsmet İnönü'nün Lozan'da okuduğu bildiriden:

“Sevr Muahedesi ile Kürtler, Türkler gibi vatani tehlikeye maruz kaldılar. Çünkü, Sevr Muahedesi hükümlerine göre, Doğu Anadolu'da Ermenistan hududu bitişiğinde bir Kürdistan devleti kurulacaktı. Kürtler Türk vatanının kendileriyle beraber, bilhassa Doğu'da Ermeni tehlikesine maruz kalacağını biliyorlardı. Milli mücadelenin devamına canla başla beraberlik gösterdiler. Sonra Lozan Muahedesi yapılırken de, Kürtler vatansever olarak Türklerle beraber bulunmuşlardır.”

kere gideceksiniz, verginizi vereceksiniz, birbirinizin malına göz koymayacaksınız... Abdullah Paşa'nın bu icraatına rağmen tek tük hadiseseler oluyordu. Tabii bunlar büyük bir katliamı icap ettirmiyordu.”

Silah meselesi Genelkurmay belgelerinde de yer alıyordu. Dersim havalisini teftişle görevlendirilen Diyarbakır Valisi Cemal Bey'in İçişleri Bakanlığı'na sunduğu şu raporla: “Üç-beş şahıs müstesna, ağalar ve reisler ve dahil bütün Dersimliler son derece fakirlik ve zaruret içinde çırpınmaktadırlar. Soygunculuk hareketlerinin sebebi, yaşamak hissi ve endişesidir... Her Dersimli, hayatını, malını korumak kaygusu ile silahlı bulunmak zorunluğunda kalmıştır...”

Gerek Cemal Bey'in raporu gerekse öteki istihbarat ve değerlendirmeler, hükümeti bir sonuca götürüyordu: “Dersim'in ıslahatı zaruridir.”

Genelkurmay yayınında şu satırlara yer veriliyordu: “Tunceli Kanunlarının uygulanmasında ilkin, Dersim'e hâkim olmak esas dikkate alındığı için Kahmut, Sin, Karaoğlan, Amutka, Danzik, Haydaran gibi bucak merkezlerinde birer karakol tesisi ve binalarının inşaatına başlanmıştır.”

Bu iş; çok uzun zamandan beri hükümet memuru ve nüfuzu görmeyen aşiret reisi ve ağalarının hoşuna gitmemiş ve özellikle Kalan'da yeni bir ilçe teşkili bunların kuşularını büsbütün artırmıştı. Bu

arada Suriye'den Tunceli bölgesine giren bazı Ermenilerin Koçkirili Ali Şir'in etrafta yaptığı menfi propagandanın halk üzerindeki etkisi de büyüktü. Bu durum dolayısıyla Yu-

karı Abbas uşağı aşiret reisi Seyit Rıza; Haydaran, Demenan, Yusufan, Kureyşan aşiretlerine adamlar göndermek suretiyle bunların hükümet aleyhine ittifakını sağlamış oldu.”

Bu ittifakın gözle görünür ilk sonucu köprü'nün yakılması olarak gelmişti. Bunun üzerine, bölgeye ilginin artırılmasına karar verilmişti: “Son olay ve alınan haberler gösteriyordu ki, hükümetin Tunceli içerisine adım adım girişi, çıkarları bozulan bazı kimseleri sıkmakta, çıkarılan Orman Kanunu, dağ köylerinde keçilerinin aç kalacağı korkusunu doğurmakta ve bunlara benzer birtakım zararlı propagandalarla halk kışkırtılmakta idi. Bu durum dolayısıyla önümüzdeki ilkbaharda gerek Tunceli içinde ve gerekse çevresindeki illerde sarkıntılık ve çapulculuk hareketlerinin artacağı ihtimali karşısında Tunceli içinde ve çevresinde kuvvetli bulunmak lazımdı.”

Kanlı bahar. 1937 yılında ilkbahar Dersim'e böyle koptu kopacak

Bu belge,
Genelkurmay'ın
“Türkiye
Cumhuriyeti'nde
Ayaklanmalar”
adlı yayınının
491. sayfasında
4 no'lu ek
olarak yer alıyor

(Ek - 4)

**1937 YILINDA YAPILAN TUNCELİ
TENKİL HAREKATINA DAİR
BAKANLAR KURULU KARARI
SAYET GİZLİDİR
K A R A R**

4 Mayıs 1937

Başvekalet
Kararlar Müdürlüğü
Sayı :

Son günlerde Tunceli'de vukua gelen hadiselere dair raporlar 4.5.1937 tarihinde Atatürk'ün ve Mareşal'in huzurunda ilki ve ikincisi okunmuş ve üçüncüsü varılmıştır:

1. Toplanan kuvvetlerle Nazımîye Köyü ve Karaoğlan Hatıma kadar. şedit ve müessir bir taarruz hareketi ile varılmıştır.
2. Bu defa isyan etmiş olan muntikadani halk topluluğu başka yer nakil olunacaktır. Ve bu toplanma ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silâh toplanacak. hem bu suretle cide edilene nakil edilecektir. Şimdi 12000 kişiden nakli tertibatı hükümetçe olmaktadır.

Mülâhaza:
Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettince isyan olacakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silâh kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sorduna kadar zarar verenecek hale getirmek, köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not: Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cepheye vasıl olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ufak tefek talimleri ve istirahatları düşünülerek bir hafta sonra yani 12 mayısta ileri harekete başlanabileceği anlaşılmaktadır.

Not: Paraya acımaksızın işlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lazımdır.

Aslı gibidir
İnza

bir fırtınayla birlikte gelmişti. Dağ taş silah aranıyor, silah toplanıyordu. Karakolların sayısı artmıştı. Ve...

Genelkurmay yayınının 382. sayfasında anlatılıyordu: "Hemen hemen her gün eşkiyanın şu veya bu karakola baskın yapacağı haberleri alınıyordu. Birkaç kez Elazığ'da bulunan uçak bölüğünce; eşkiyanın toplandığı yerler, özellikle bu ayaklanmayı görünürde perde arkasın-

dan yönettiği bilinen Seyit Rıza'nın evi ve civarı havadan bombalandı.

Her gün biraz daha şiddetini artıran kaynaşmaya rağmen henüz ciddi bir hareket olmamıştı.

Nihayet bir gün (26 Nisan 1937) Sin bucağının Hozat'la irtibatının dağ yolu ile yapılmasını sağlamak maksadı ile açılan ve mevcudu 36 sabit jandarmadan ibaret olan Asikisör karakolu saat 20.00'den itibaren 100 kadar eşkiya tarafından ku-

şatıldı. Alınan diğer haberlerden de anlaşıldığına göre; bu gece eşkiyanın gruplar halinde Sin ve Kahmüt bölgelerine baskın yapmaları bekleniyordu.

Bir gün önce Uzuntarla bölgesinde toplandığı haber alınan eşkiya 26/27 Nisan gecesi saat 23.00'te 80 kişilik bir kuvvetle Harçık suyunun doğusunda ve Pah kuzeyinde bulunan 9'uncu Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü'ne taarruza

"ABD, Demirel'e Federe Kürdistan önerdi"

1962-1973 arasında parlamentoda bulunan, 1971 Nihat Erim hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapan Emekli Albay Sadi Koçaş politika sonrası yaşamını Antalya'da araştırmalar yaparak, kitaplar yazarak değerlendiriyor. Nokta, son kitabı "Kürtlerin Kökeni ve Anadolu Kürtleri" üzerine Koçaş ile konuştu.

Nokta: Kürtlerin kökeni konusunda nasıl bir sonuç çıkıyor?

Koçaş: 1938'de Brüksel'de toplanan 20. Oryantalistler Kongresi'nde Kürtlerin Saka-İskit kökenli olduğu kabul edilmiştir.

Nokta: Osmanlı döneminde Kürt konusuna nasıl bakıldığı üzerine saptamalarınız var mı?

Koçaş: Türklerle Kürtler arasındaki ilk ilişki Kürt Beyi İdrisi Bitlisi ile başlıyor. Yavuz Sultan dönemine kadar Osmanlı devleti Bitlis yöresine girmemiş. İdrisi Bitlisi gelmiş Yavuz Sultan Selim'e, 'Biz böyle böyle bir halkız' demiş. O da aşiret reislerini çağırarak, 'Biz Kürdüz diyorsanız, buraya Kürdistan diyorum, size de Kürt beyliği veriyorum' demiş. Yani, devletle ilişkiler gayet iyi. Paris'te Kürt meselesini idare eden Kamuran Bedirhan'ın belgeleri, vergi ve askerlik yüzünden ilk isyanın yapıldığını ortaya koyuyor. Abdülhamit döneminde Kürtlere ılımlı yaklaşmış, Kürt beylerinin çocuklarına hanedan çocuklarıyla birlikte eğitim verilmiş.

Nokta: Çalışmalarınızda, Cumhuriyet dönemindeki Şeyh Said Ağrı ve Dersim olayları konusunda nasıl bir değerlendirme yapı-

yorsunuz?

Koçaş: Ben esas sebep İngiliz tahrikini ikinci plana aldım, din meselesine öncelik verdim. Onların içinde de Alevi ve Sünni meselesi var. Bu ayaklanmalarda görülen ve iddia edilen en önemli gerekçe dini idi. Laik devlet anlayışını hazmedememiş, özellikle dış mihrakların tahrik ettiği sözde dindar Şeyh Seyit ve benzerlerinin açıkladıkları tek gerekçe, "din elden gidiyor" sloganıydı. Aslında bölgelerarası bir dengesizlik vardı ama, tüm Anadolu için geçerli bir kusurdu bu. Bu gerekçeyle 70 ve 80'li yıllarda kendileri de eskisi kadar itibar etmiyorlar.

Nokta: O zaman çıkarılmış Sür-gün Yasası'nın da önemli rol oynadığı söyleniyor.

Koçaş: Sanırım bazılarında rol oynamıştır. Ama, Şeyh Said, Ağ-

rı ve Dersim olayları tamamen İngilizlerin ürünüdür. Araştırmalarım gösterdi ki, İngilizler bu işi bıraktıktan sonra Amerikalılar el atmıştır. Şu anda Amerikalıların rolü yok gibi görünüyor ama, benim 1974'te Beyrut'a son göğişimde Amerikalıların Kürtleri silahlandırma ve bunların müstakbel faaliyetlerine ilişkin şeyleri vardı. Daha ileri gideyim, Türkiye Cumhuriyeti'ne bir teklifleri vardır 1965'lerde: Suriye, Irak, özellikle Irak ve İran'daki Kürtlere bağımsızlık sağlayalım, Türkiye'deki Kürtleri de siz bunlara katın ve Federe bir Kürdistan Cumhuriyeti kurun, Federal Türkiye Cumhuriyeti'nin bir parçası olsun. Musul ve İran'ın bazı petrol bölgeleri dahil olmak üzere size geymiş olsun, Federal Türkiye Cumhuriyeti'nin Federe Kürdistan Eyalet olsun.

Nokta: Bu teklifi hükümete yaptılar?

Koçaş: Evet, söz arasında o zamanın başbakanı Süleyman Demirel'e yaptılar. Tabii Demirel yeni başbakan olmuş, konuyu bilmediği için üzerinde düşünelim demiş, sonra bunu Genelkurmay'daki bir brifingde gündeme getirmiş. Onlar da tabii derhal müdahale etmişler. Onların içinde bu konuyu gayet iyi incelemiş olanlar vardır. Diyorlar ki; bunun sonu Lübnan vilayetimize verdiğimiz muhtariyete, Bulgaristan'a verdiğimiz kısmi muhtariyete benzer, bilemediniz 40 senedir bunun sonu, ondan sonra ayrılıp giderler demişler ve konu da kapanmış.

Nokta: Amerika'nın şu andaki tavrı nedir?

Koçaş: Şu anda Türkiye'yi güç duruma düşürmek Amerika'nın işine gelmez. Körfez bölgesinde Türkiye'nin güçlü olmasını istiyor. Ama Barzani ile ilişkileri vardır, ne ölçüde bilmiyorum.

başladı ve sabaha kadar eşkiya ile bölük arasında çok yakın mesafede ve çok şiddetli müsademe devam etti. Bölük bu saldırıyı ancak iki mangası ile karşılayabilmişti.”

Hükümet kararlıydı. İsyan bastırılacak, Dersim “tedip”, yani terbiye edilecekti. İlk kadın pilot Sabiha Gökçen’in uçağından atılan bu ilk bombalar kararlılığın göstergesiydi. Ama fırtına da kopmuştu. Artık tedip de yetmiyordu. Onun yerini, sözlüklerin “Düşman ya da zararlı kimseleri topluca ortadan kaldırma” diye tanımladığı “tenkil” almıştı. Bakanlar Kurulu kararlarında “tenkil”den söz ediyor, Genelkurmay’ın arşivine tenkil raporları yağıyordu: “Bu hava taarruzunda özellikle Sabiha Gökçen Hanım’ın attığı 50 kiloluk bir bomba Keçizeken köyünden kuzeye doğru kaçan asi grubuna oldukça ağır bir zayıt verdirdiği yapılan gözlemeden anlaşılıyordu.”

Mehmet Kangutan da belleğinde ki arşive yazmıştı tanık oldukları-

Şükrü Baykara: “Ne anıyatayım evladım, sanki bir kâbus çökmüştü üstümüze; 37-38 olayı çok acı bir olaydı. İnsan olarak herkes susmuştu. Aslında o zaman da şimdi de bize üvey evlat muamelesi yapılıyor”

nı: “Bir ara dediler ki yukardan kırıp geliyorlar. Tabii anamız gözü açık biri. Beni, ağabeyimi çıkarttı köyden... Gelmişler köye, topla-mışlar tarlalarda. Biz tepenin arkasındaydık. Ordan mitralyöz seslerini duyuyorduk. Bizim köy ateşlendiği zaman, konağımız büyüktü, o konağı yaktıkları zaman ağlama tuttu beni. Biz karşıdan görüyorduk. İnsanlar da öldürüldükten sonra köyde insan hemen hemen kalmadı, ama biraz kaçan vardı.”

Aynı sıralarda, yani 1937 Haziran sonlarında manzarayı Genelkurmay şöyle yorumluyordu: “Devam eden tarama faaliyetinde birçok asi köyleri yakılıyor, sıkıştırılan eşkiya grupları ile yapılan müsademelerde oldukça ağır zayıt verdiriliyor ve çok sayıda büyük baş hayvan, koyun ve keçileri toplanarak mahalli kaymakamlıklara teslim ediliyordu.”

Genelkurmay’a gönderilen raporlarda benzeri cümlelere gittikçe daha sık rastlanıyordu. Bu ra-

Nurali Yerlikaya, şimdi 80 yaşında. O günleri gözleri dolu dolu anlatırken şöyle diyor: “Hükümetin emri, Dersim’i islah etti artık ne bilem... Millet karşı koydu, o da eyilik ile yapmadı, silah ile yaptı”

Demirel, Koças’ı yalanlıyor

Eski Başbakanlardan Süleyman Demirel arkadaşımız Hüseyin Şentürk’ün sorularını yanıtladı.

Nokta: Aradan 50 yıl geçtikten sonra Dersim olaylarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Demirel: Tabii aradan yarım asır geçmiş, şartları var... O günlerde ülkenin şartlarını çok iyi bilmek ve anlamak lazım. İsyan olmuş, devlet isyanı bastırmış. İsyan olmuş, iyi olmuş kimse diyemez. Dersim’deki isyan ilk isyan da değildir. Oraya kadar Cumhuriyet’in 27. isyanıdır. Devlet kendi içerisinde devleti dinlemeyen güçlere razı olmaz. Devlet fikri budur. Keşke olmasaydı. Ama her kan dökülen hadisede olduğu gibi acılar kalmış. Devletin karakollarına hücum olmuş, askerleri şehit edilmiş, devlet askerine karşı fevkalade hassas olmak zorundadır.

Nokta: İsyan öncesinde devletin birtakım düzenli meleri var. İskân Kanunu, Tıcceli Kanunu var...

Demirel: Onları hiçbir tanesi de isyana hak verdirmez. Başka yerlerde de birçok sıkıntılar var. Halk devlete karşı her tarafta isyana kalkarsa nereye varılır? İsyanı kimse savunamaz, isyan savunulamaz. 50 sene geçmiş aradan, tarihi revize etmek mümkün değil. Eğer bu olayın tahlili gerekiyorsa, bu siyasetçilerin işi değildir. Bu daha çok tarihçilerin işidir. Benim size söyleyeceğim şudur: Sonradan, bizim Türkiye’yi idare ettiğimiz dönemde çeşitli toplum hadiseleri oldu, bu hadiseler tabii ki mahiyet itibariyle, şartlar itibariyle o hadiselerden farklıdır. Devletin o günkü kaygıları başkadır. 60’lı, 70’li yıllardaki kaygıları ise daha başkadır. Devlete silah çekme hadisesi karşısında devlet, otoritesini tesis etmek mecburiyetindedir. Neden isyan oldu, onun tahlili ayrı, devletin onu bastırması ayrıdır. Niye

bastırdı diye devlet muaheze edilemez. Yalnız meydana gelen olayların işte böyle acısı uzun zaman devam eder. Bugün bu acının tümüyle ortadan kaldırılabileceği olmasını muhalakak ummak isterim; yine ne de olsa, devletle savaş vermiş insanların kafasında birtakım kırgınlıklar, üzüntüler vardır.

Nokta: O günkü şartlar nasıl farklıdır?

Demirel: Her meseleyi kendi zamanındaki şartların içinde mütalaa etmek lazım. O gün demokrasi yok Türkiye'de. Tek parti devri. Devlet kurulmuş da devletin ayakta durup duramayacağı meçhul. Ayakta durmakta sıkıntıları var devletin. Tek parti fevkalade şüpheli. Ve devlet otoritesine karşı çok hassas. Eğer, 60'lı, 70'li yıllarda olan hadiseler o dönemde olsaydı isyan telakki edilirdi. Tunceli hadisesi 50 yıl geride kalmış, bugün bizim sebep olmadığımız, bugünün sebep olmadığı birtakım yaraları kaşıyıp bunları kanatmakta yarar görmüyorum. O çeşit olayların olmaması sayan-ı arzudur.

Nokta: Devletin o günkü müdahale yöntemlerinin bugün yaşanan PKK olayına uzatılması mümkün müdür?

Demirel: Türkiye'nin bir Kürt problemi yoktur, Türkiye'de Kürtçe konuşan vatandaşlar vardır. Anadan babadan Kürtçe konuşarak gelen insanlar vardır,

bunların anadan babadan Türkçe konuşarak gelen insanlardan hiçbir farkı yoktur. Türkiye'de Kürtçe konuşan insanlar azınlık değildir. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır ve kanunlar önünde eşit haklara sahiptirler. Devlete de sahiptirler, millete de sahiptirler, ülkeye de sahiptirler.

Nokta: Sadi Koçtaş'ın bir kitabında, yeni başbakan olduğunuzda Amerikalıların size bir Kürt devleti teklif ettikleri yazılı. İran, Irak ve Suriye'deki Kürtlerin, Türkiye'yi de içerecek şekilde Türkiye'ye bağlı bir federe devlet önerisi var deniyor.

Demirel: Benim karşıma bu söylediğiniz kelimeleri telaffuz edebilecek bir kimse gelmedi, gelemez de zaten. Ben Türkiye'nin birliğine inanırım. Türkiye'nin birliğini kimseyle tartışmam, tartıştırmam da.

Nokta: Koçtaş bunu yazdı.

Demirel: Ben de yalanlıyorum. Teklif bana geldiye, bunun doğrusunu bilecek olan da benim. Böyle bir şey yoktur.

Nokta: Yeni olduğunuz gerekçesiyle, Sadi Koçtaş, teklifin sonradan görüşülebileceğini, değerlendirilebileceğini söylediğinizi ifade etti.

Demirel: Kimseyle ve hiçbir şekilde mülahaza edilemez. Hiç böyle bir şey olmamıştır. Türkiye bundan küçük olmaz. Türkiye'nin bir çakıl taşı kimseye veremeyiz. Söz konusu olan parçalanmadır, parçalattırılmaz.

porlarda Seyit Rıza'nın adı da çok sık geçiyordu. "Temmuz 1937 sonlarında Tunceli'nin 1937 itaatsizliğine katılmış olan bütün aşiretlerin bölgelerinde, inilmemiş dere, çıkılmamış dağ ve taranmamış hiçbir yer kalmamıştı. Sarf edilen bütün gayretlere rağmen Seyit Rıza ve avnesi henüz ele geçirilememişti."

"Generalissimo." Aynı günlerde Seyit Rıza, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na bir mektup yazıyordu. Seyit Rıza, "Dersim Generali" diye imza attığı ve elli yıl sonra ilk kez Nokta ile gün ışığına çıkan bu mektupta, İngiliz hükümetinden yardım istiyordu. Ne var ki, umduğunu bulamayacaktı. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nca İstanbul'daki İngiliz Konsoloslukuna gönderilen bir yazıda şöyle deniyordu: "Eğer Türk hükümetine, mektubun tarafımızdan dikkate alınmadığı gayri resmi olarak bildirilirse iyi olur."

Bu ilginç yazının tarihi de ilginçti. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın yazısı 5 Ekim 1937 tarihini taşıyordu.

Hasan Karataş uzun süre Seyit Rıza'nın yanında kalmış, o günleri anlatırken, "Her şey birbirine karışmıştı. Kim ne yaptığını bilmiyordu" diyor

Menez Akkaya ölümden dönüşünü ağlayarak anlatıyor ve şöyle diyor: "Öyle olmuştu ki, korku diye bir şey kalmamıştı. Bir daha böyle olayların olmasını istemiyorum"

Oysa Seyit Rıza bu yazıdan yaklaşık bir ay önce, 10 Eylül günü tutuklanmıştı. Anlaşılan bu kez İngiliz politikası, "bekle ve dengenin kimden yana döneceğini gör" biçiminde gelişmişti.

İngilizlerin gözlediği denge, Seyit Rıza'nın aleyhine bozulmuştu. Abasan aşiretinin başı Seyit Rıza,

tutuklanmıştı. Kimi kaynaklara göre bu tutuklanma, "teslim olma" sonucunda gerçekleşmişti. Kimi kaynaklara göre ise, Seyit Rıza hükümetin "barış görüşmesi" çağrısına uyarak Erzincan'a gitmiş ve ele geçmişti.

Seyit Rıza'nın öyküsü yargılanıp 18 Kasım 1937 tarihinde sona eriyordu. Seyit Rıza, küçük oğlu Reşik Hüseyin, yeğeni Yusufhan aşireti reisi Kamber, Kureyşan aşireti reisi Seyit Hüseyin'in de aralarında bulunduğu on kişiyle birlikte asılmıştı. Bu, aynı zamanda 1937 harekâtının sonuydu. Başbakan İsmet İnönü, idamlar dolayısıyla yaptığı açıklamada, "Dersim meselesini ortadan kaldırdık, son verdik. Dersim müşkilesinden kurtulduk. Dersim'i her türlü askeri hareketlerle temizledik" diyordu.

Ancak, "mesele" ortadan kalkmamıştı. 1938'e yine huzursuzluklarla girilmişti. Gazeteci Naşit Uluğ, şöyle anlatıyordu: "Azgınlık bu sefer Kalan mintikasında başladı. Kalanlılara bundan önce uslu oturduklarından dokunulmamıştı. Henüz imar ve temdin çalışmaları kendi bölgelerine erişmemiş olan Kalanlılar, ağaların ve Seyit'lerin tahrikine uyarak Diztaş karakoluna tecavüz ettiler. Kış gelmişti, dağlar karia örtülmüştü, yollar henüz bitirilmemişti, harekâta yazın devam edilmek üzere kış geçirildi. Havalara açılınca asker Kalan mintikasına girdi."

Bir başka "bahar". Dersim'de yine hazırlık vardı. Yine bahar bekleniyordu. Ama bu kez hazırlıklar daha sistemli, tedbirler daha yoğundu. Başbakan da artık Celal Bayar'dı. Gerek 1937, gerekse 1938 harekâtını "yakinen" izleyen gaze-

ti Naşit Uluğ şunları aktarıyordu kitabında: "Kamutay 1938 yaz tatiline girerken o zamanki Başbakan Celal Bayar, iç meseleler arasında Dersim'e de temas ederek, 'Bu yıl Dersim denilen işi kat'i surette tasfiye etmek için devletin bir tedbiri daha olduğunu ve ordumuzun Dersim havalisinde vazife alacağını ve umumi bir tarama hareketiyle bu meseleyi kökünden söküp atacağını söylemişti."

Dış basından

The Times (15 Haziran 1937)... Eğitim ve öğretim seferberliğine karşı koyan Kürtlerin isyanı ordu tarafından bastırıldı. Türk hükümetinin eğitim öğretim seferberliği ve diğer yenilikçi reformlarına karşı Kürt aşiretlerinin isyanı yükseliyor. Başbakan General İsmet İnönü dün Dersim Kürtleri arasında... reformlara karşı düşmanca tutum ve ayaklanmayla ilgili yaptığı açıklamada az sayıda ki isyancının kısa sürede etkisiz

hale getirileceğini öne sürdü... Hükümet isyancılar tarafından tutulmuş bölgeye yüksek sayıda asker gönderdi. İsyan bölgesinde ordu duruma hâkim.

El-İhbar (Şam-13 Temmuz 1938) - Londra...Bazı kanaatlere göre, iş bu isyan Rusya'nın para ve silahıyla beslenmektedir. Bu isyandan kurtulmak için Türk hükümeti büyük askeri kuvvetler göndermiştir.

Komintern'de Türkiye (Rasim Davas - TKP Genel Sekreterlerinden İsmail Bilen),29 Temmuz

1937 - Ankara hükümeti Dersim bölgesinde Kürt aşiretlerinin yeni bir gerici ayaklanmasını bastırmakla uğraşılıyor... Dersim'de devlet otoritesi sadece kâğıt üzerinde kalıyordu. Feodal aşiret reisleri her fırsatta devleti hiçe sayarlardı... Bugün Kemalist hükümetin enerjik reformları yüzünden kendi iktidarlarını tehdit altında hisseden feodal unsurların ümitsiz bir direnişiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Kemalist hükümet, Büyük Millet Meclisi'nde tedbir kararları aldırılmayı başarmıştır.

"Hedef doğrudan Dersim idi"

İlk kadın pilot ve Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen 1. Tayyare Alayı İkinci Bölüğü'nde Dersim harekâtına katıldı. Harekât sırasında, Tunceli Valisi ve Komutanı General Abdullah Alpdoğan'ın evinde kalan Gökçen o günleri Nokta'ya anlattı.

Nokta: Harekât görevi size nasıl verildi?

Gökçen: O zaman orduda çalışıyordum. Bulduğum bölüğü bu işle görevlendirmişler. Gittik. Havalanmadan önce ne yapacağımızı biliyorduk. Hedef doğrudan doğruya Dersim idi.

Nokta: Kullanılan uçaklar nasıldı?

Gökçen: Bombardıman uçakları, iki kişilik açık uçaklardı. Tek de uçtuğum oldu, rasıtle beraber de. Uçaklarda pilotun arka tarafında iki kişilik yer vardır, orada

1938 harekâtı için her şey hazır. Öyle ki, harekâtın artık basılı bir "kılavuz kitabı" bile vardı. 1938 yılında Elazığ Turan Matbaası'nda Tunceli Vali ve Kumandanlığı tarafından bastırılan kitapçığın adı şöyleydi: "Tunceli bölgesinde yapılan eşkiya takibi hareketleri, köy arama ve silah toplama işleri hakkında kılavuz."

Dam nasıl yakılır? Kılavuz, bir tenkil hareketi için gerekli tüm bilgileri içeriyordu. Örneğin, "köyde eşkiya araması" bölümünün 6. maddesinde "Silah atan köy yakılmalıdır" denilirken, 7. maddesinde bu işin nasıl yapılacağı anlatılıyordu: "Damlar taş ve topraktan ibaret olup yalnız tavan ve direkleri ve ağaç dalları vardır. Bunları yakmak güçtür. Ancak dam üstünden bir kısım toprak atılarak ağaçlar meydana çıkarılır. Toplanacak odun ve çalılar burada yakılmak suretiyle bina ateşe verilir. Oda kapısından içeriye odun yığarak ateşleme sureti ile genişletilir."

Kılavuzun "silah toplama" bölümünde de şu "bilgiler"e yer veriliyordu: "Silah teslimine mecbur etmek için kadın ve çocukların top-

oturan kişi keşif yapar, makineli tüfek kullanır veya bomba atar.

Nokta: Bombalar nasıldı, tahrip güçleri neydi?

Gökçen: Büyük tahrip gücü yoktu. 50 kiloluk bombanın ne seysi olur.

Nokta: Harekât sırasında halktan ölenler de oldu mu?

Gökçen: Yoktu. Keşif yapılyordu, ordunun da istihbaratı vardı. Biliniyordu bu kötü kişilerin nerede olduğu. Çoluk çocuk olan yerleri doğrudan tahrip etmek insanlık dışı olurdu. Böyle bir şey olmamıştır.

Nokta: Dersim-Tunceli harekâtına neden gerek duyulmuştu?

Gökçen: Ufak bir azınlığın ayaklanması neticesinde bu harekâta gerek duyulmuştur, ve kısa

Atatürk, 1937'de Tunceli'deki Singeç Köprüsü'nün açılışını bizzat yapmıştı

lanarak hükümete teslim edileceğini söylemek çok kere iyi netice verir. Bu gibilerin damlarını yakmak faydalıdır."

O günleri yaşayanlardan Şükrü Baykara'nın "kıran kırana" diye tanımladığı bir çatışma başlamıştı artık Tunceli'de. Genelkurmay yayınında, bu çatışmalardan 21 Temmuz 1938 günü Laç deresi civarında cereyan eden şöyle anlatılıyor: "Haydutların sığındığı, ağızları

zamanda önlendi. Pek mühimsememek lazım aslında bunu. Evvela yerden birtakım hareketler yapıldı. Sonra havadan.

Nokta: Bu olaylara Atatürk'ün bakış açısı ne idi?

Gökçen: Ufak bir ayaklanmayı bastırmaktı. Nihayet oradaki insanlar da bizim insanlarımızdı. Ama her zaman bu gibi haller olabiliyor her yerde.

Nokta: Atatürk harekât bölgesine ne zaman geldi?

Gökçen: 37 sonlarına doğru. Pertek'te bir köprü yapılmıştı, onun açılışı dolayısıyla gelmişti. Yani bu mevzular görüşülüyordu. Arazide geziler yapıyorduk bazen Atatürk ile. Ben gösteriyordum yerleri, şurası şudur burası budur diye.

Nokta: Harekât sonrasında insanların batıya gönderilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Gökçen: Yaşadıkları yerler iptidai idi, konut denecek halleri yoktu. Onları daha iyi bir yaşama kavuşturmak için başka yerlere yerleştirdiler. Atatürk'ün gayesi buydu. Daha insanca yaşamalarını istiyordu Atatürk.

mazgallı taş duvarlarla kapatılmış mağaralar, cesur askerlerimiz tarafından kuşatılmış, top ve makineli tüfek ateşinden başka 25'inci Alay'dan gönderilen istihkâm müfrezesi tarafından tahrip kalıpları atılmak suretiyle mağaralar tahrip edilerek içindekiler öldürülmüş, can havli ile dışarıya fırlayanlar da ateşle imha edilmişti. Böylece tarama sahası içindeki mağaralarda toplam olarak 216 haydut imha edilmiş, ayrıca 12 haydut cesedi Munzur suyu üzerinde görülmüştü."

Genelkurmay yayınının bundan sonrasında tarihler, mevki isimleri ve ölü sayıları birbirini izliyordu: "Haydutlardan 20 kadar ceset...

Tayyare filosunun bombalı taarruzunda haydutlardan 40'tan fazla zayıat... Kaçmak isteyen 49 kişinin imhası... Dört köyden 395 haydut ölü olarak geçirilmesi..." Ve bir örnek: "Mameki Dağ Tugayı bölgesinde bir kuvvetimiz Çat Köyü'ne ateş baskını yaptı. Bu baskına haydutlar şiddetle karşı koydularsa da Çat Köyü'ndeki kalabalık, perişan bir halde bağışma ve feryatlar içinde kaçtılar. Bu mü-

sademedede haydutlar 15'i silahsız olmak üzere 70 kadardı. Müsademe sırasında 20 kadarı imha edildi."

Doğal olarak raporlara, belgelere yalnızca rakamlar ve kuru bilgiler yansiyordu. 80 yaşındaki Menez Akkaya ise, **Nokta**'ya anlattıklarıyla

canlı bir tablo çiziyordu: "Ben o zaman genç kızdım. Bizim köye askerler birkaç kez geldi gittiler. Bir şey yapmadılar bize. Türkçe bilmediğimiz için ne dediklerini anlamıyorduk. Daha sonra bir gün yine geldiler. Bütün köy halkını topladılar. 200-300 kişi vardı. Kadın, çocuk çocuk hepsi oradaydı. Hepimizi

Değirmen taş'ın oraya götürdüler. Bize, silahlarımızı toplayıp serbest bırakacağız diyorlardı. Ama bizi çay kıyısına götürüp öldürdüler. Kocamı da öldürdüler. Biz üç kişi

Seyit Rıza'nın da aralarında bulunduğu 11 kişi 50 yıl önce bu meydanda asılmıştı

Parlamente gözyle

ABDÜLREZZAK CEYLAN (DYP Siirt Milletvekili): Türkiye'de Cumhuriyet döneminde Doğu'da 29 hareket olmuştur. Bunlardan bir kısmı devlete karşı isyan şeklinde olmuşsa da bazıları bölgede hükümetlerin yapmış olduğu yanlış uygulamalara karşı tepki mahiyetinde cereyan etmiştir. Ben Doğu'da meydana gelen tüm olayları isyan şeklinde değerlendirmiyorum. O tarihlerde cereyan eden bazı olayları bastırmak için çok yanlışlıklar yapıldığı gibi suçsuz birçok vatandaş mağdur olmuştur. 1984 yılından sonra bölgede cereyan eden olayların amacı ise bellidir. Bölge insanı bu hareketleri tasvip etmemiştir. Bölgenin birçok altyapı hizmeti noksanıdır. Bu hizmetlerin noksanlığı istismar konusu yapılabilmektedir. "Gidemediğin yer senin değildir" atasözünden esinlenerek bugünkü hükümete soruyorum. Doğu ve Güneydoğu'da hâlâ girilemeyen kaç yerleşim yeri vardır? Son üç yılda asayiş için yapılan yerler sayılmadığı takdirde vatandaşa hizmet gayesi ile kaç kilometre yol yapılmıştır?

FAİK TARIMCIOĞLU (ANAP Bitlis Milletvekili): Dersim olaylarını karıştırmamızı doğru bulmuyorum. Eski yaraları deşmenin bir faydası yoktur. O tarihlerde yarı askeri, yarı polisiye hatalar zinciri Dersim olaylarını doğurmuştur. Bu olayların yorumunu tarihe bırakmak lazım. Şimdi PKK'nın üstlendiği olaylar ile o olay hakkında bir bağ kurmaya çalışmak fevkalade hatalı olur. Bunu doğru bulmuyorum. Hükümetin bakış açısını soruyorsanız, başlarda yanlışti. Çünkü Doğu'ya yapılacak yatırımları tamamen özel sektörün inisiyatifine bırakmışlardı. Ama özel sektör Batı'daki tatlı işleri bırakıp Doğu'ya gitmiyordu. Hükümet de bunu anlamış olacak ki bu uygulamalarından vazgeçti.

MEHMET ÖZDEMİR (ANAP Elazığ Milletvekili): Bu olayın doğru ya da yanlışlığını tartışmam ama Doğu'daki eski intiba kaybolmuştur. Yani eski ağalık, beylik, şıhlik dönemleri kapanmıştır. Şimdi hizmet devri başlamıştır. Hükümetimizin bu

konudaki çalışmaları olumludur. Şimdi Doğu'ya hizmet gidiyor. Eskiden elektrikli köy bile yoktu. Geçenlerde Elazığ'a gittim, oradakiler ANAP'ta olan bitenleri benden daha iyi biliyorlar. Çünkü her gün TV'den gelişmeleri izliyorlar. Bu önemli bir gelişmedir.

TALAT ZENGİN (ANAP Malatya Milletvekili): Dersim olaylarının içeriğini bilmediğim için bir yorum yapamam. Ama ANAP hükümeti diğer hükümetlerin yapmadığını yapmış, gerek eğitim gerekse altyapı hizmetleri bakımından Doğu'da bir hizmet seferberliği başlatmıştır. Bu da Doğu'daki etnik grupların yöre insanları üzerindeki tahakkümünü kırmıştır. Dış güçlerin tazyiki de azalmıştır.

NECAT ELDEM (ANAP Mardin Milletvekili - Eski Adalet Bakanı): Dersim olayları sırasında ben 10 yaşındaydım. O nedenle fazla bilgi sahibi değilim. Daha sonra da bir araştırma yapamadığım için yorum yapamıyorum. Ama bugünkü hükümetin Doğu'ya bakış açısı gayet olumludur. Gerek altyapı, gerekse eğitim imkânları sağlanmış, yatırımlar hızlandırılmıştır.

kurtulduk. Ben ağaca yapıştım, öyle kurtuldum. Günlerce aç susuz ölümlerin yanında kaldık. Öyle olmuştuk ki, korku diye bir şey kalmamıştı...”

1938 fırtınası Eylül sonunda dinliyordu. Ardında binlerce ölü bi-

rakarak. Genelkurmay yayınına bakılırsa, ölü sayısı 4 binden az değildi. Gerçi bu, Kurtuluş Savaşı boyunca 9 bin kişinin şehit olduğu düşünüldüğünde oldukça büyük bir rakamdı, ama yine de “kesine yakın” olduğu söylenemezdi. Çünkü ölü

sayıları genellikle yuvarlak hesaplarla veriliyor ve örneğin “tarama bölgesi içinden ölü ve diri 7954 kişi çıkarılmıştır” gibi, ölü sayısının bilinmeyeceği ifadeler kullanılıyordu.

Aralarında, özel olarak gönderi-

Şeyt Rıza'nın adamları. Ortada oturan, oğlu Şeyh Hasan

1937 Dersim isyanında uzun süre direnen Demenan aşiretinin şimdiki reisi Kamer Çiçek: “Abdullah Paşa üç şey istiyordu: Askere gideceksiniz, vergi vereceksiniz, birbirinizin malına göz koymayacaksınız...”

KÂMRAN İNAN (ANAP Bitlis Milletvekili): Ben Doğu’lu bir milletvekili olarak Dersim olayları konusunda yorum yapmak istemiyorum. Bırakın bu yorumu tarih yapsın. Ancak şunu söyleyebilirim: TRT ve basınıımız Doğu’daki olayları çoğu zaman yanlış değerlendirerek kamuoyuna yanlış aktarmıştır. Şimdi bir Hakkarili, İzmir’de ben Hakkariliyim diyemiyor. Bu, ne kadar acı bir durumdur! Yüz kişi bir kişiye Kürt diyor. Onlara hiç kimse bir şey demiyor. Ama bir kişi yüz kişinin huzurunda ben Kürdüm dediği zaman devlet hemen yakasına yapıyor. Olur mu böyle bir şey? İşte tüm bu yanlış anlama ve yorumlar dış ülkeler nezdinde bizi küçük düşürüyor. Bazı ülkeler de buna fırsat bilerek bu kişileri himayelerine alarak onları besliyorlar. Birçok sorunumuz varken şimdi mezar kazarak suçlu aramak doğru değildir. Bırakın bu olayları tarih yorumlasın.

MEHMET ALİ DOĞUŞLU (ANAP Bingöl Milletvekili): Bu olayların evveliyatı ile ilgili fazla bilgim yok. Bizim duyduğumuz, bazı aileleri topluca başka yerleşim bölgelerine gönderdikle-

ri. Ancak daha sonra bu ailelerin tekrar Tunceli’ye döndüğü yolundadır. Tunceli, Dersim olaylarından sonra kendini düzeltmeye başladı. Okuma yazma oranı gittikçe artıyordu ki bu kez de anarşi illeti sardı. Bu olayları çıkartanlar ya dışarıdan bölgeye geliyorlar ya da dış bir ülkenin himayesinde bu işi yapıyorlar. Hükümetimiz Doğu’ya ve Doğu halkına, Batı’ya ve Batı halkına verdiği önemden daha fazla önem vermektedir.

ALİ TOPÇUOĞLU (ANAP Kahramanmaraş Milletvekili): Bu olaylar hakkında fazla bilgim yok. O dönemlerde 33 kişinin kurşuna dizildiği söyleniyordu ama gerçek mi yalan mı onu bilemem. Hükümetimizin Doğu’ya bakış açısı gayet olumludur. Bizim tek şanssızlığımız, hammadde yatakları bulunmadığından fabrika ve tesis kuramıyoruz. Ama diğer yatırımlar Batı’da ne ise Doğu’da da aynıdır. Bizim ikinci bir şanssızlığımız da Doğu’ya tayini çıkan devlet memurlarıdır. Bu kişiler ya istifa ediyor ya da kendisini sürgünde hissederek verimli olamıyor. Böyle olunca da birçok sorunlarımız halledilemiyor.

len Muhafız Alayı’nın bulunduğu yaklaşık 50-60 bin kişilik askeri kuvvet artık çekilmeye başlamıştı, Tunceli’den.

İsyan bitmiş, ölen ölmüştü. Kalan sağlar ise... Onlar için Bakanlar Kurulu, “Tunceli halkından ve yasak bölgelerin içinden ve dışından 5-7 bin kişinin Batı illerine nakil ve iskânı” kararını almıştı.

Ve İngiltere’nin Trabzon Konsolosu, Dersim olaylarıyla ilgili olarak Ankara’daki Büyükelçiliği’ne gönderdiği son raporunu şu değerlendirmeye sonuçlandırıyor: “Artık söylenen şu: Türkiye’de Kürt sorunu bitmiştir.”

Ayşenur ARSLAN, Hıdır GÖKTAŞ, Nadire MATER, Mahmut ÖVÜR, Seral ÖZZEYBEK